

УДК 784.1:398.8

Васильєва Г. Г.,
старший викладач, Відокремлений
підрозділ «Миколаївська філія Київського
національного університету культури і мистецтв»
(Україна, Миколаїв), VasilievaGG@i.ua

ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАРОДНОГО ХОРОВОГО СПІВУ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Розглядається специфіка народного хорового виконавства у контексті звертання до історичного моменту та традицій, що побутують у даній області дослідження, а також до трансформацій та сучасних тенденцій розвитку народного співу, які постають природним наслідком впливу глобалізаційних процесів на фольклор. Головна мета та настанова статті – розкрити аспекти історичної спадкоємності народного хорового співу, а також продемонструвати розвиток цього феномену у сьогоденні через характеристику побутування досліджуваного явища на території Південної України. Ціль була досягнута через застосування методів музичної фольклористики, культурології та етнографії. В історичному аспекті на народний хоровий спів вплинули традиції кобзарства та лірництва на території України. У статті звертається увага на те, що даний предмет дослідження відрізняється особливостями, перш за все, регіональними, відображаючи як побутування та звичаєву своєрідність повсякденності спільнот, так і діалектну специфіку. Територіальні нюанси були відображені на прикладі народних колективів південного регіону України, а саме: Миколаївської та Херсонської областей. Це мають враховувати в тому числі програми навчальних закладів, які виховують майбутніх виконавців-народників.

Ключові слова: народний спів, народний хоровий спів, народні хоріві колективи, народна манера співу, Південний регіон України, музичне виконавство, музична фольклористика.

Народне хорове виконавське мистецтво є одним з найбільш дієвих і затребуваних творчих напрямків музичної культури сучасної України. Це обумовлено в тому числі демократичністю жанру, його здатністю проникати майже в усі сфери життєдіяльності суспільства (дозвільну, сімейно-побутову, святкову, професійну, «любительську»), задовольняти естетичні, музичні потреби й інтереси, розвивати творчі здібності й таланти, формувати духовно-моральну основу соціокультурного простору. Крім музично-естетичної складової народне хорове мистецтво відрізняється володінням соціально-моральним, культуротворчим змістом, необхідним для формування ціннісних орієнтирів суспільства, а також його світоглядних настанов. Це обумовлює актуальність дослідження зазначеного вище феномену – з огляду на те, що на сьогодні залишилося досить багато лакун навіть у первинних ланках роботи, а саме тих, що стосуються збору матеріалу для формування репертуару музичних колективів, які спеціалізуються на народному хоровому виконавстві.

Численна кількість досліджень присвячена питанням народної пісні, вивченню напрацювань етнографії, проблемним царинам, пов'язаним з методикою постановки народного голосу. Існують також праці, які розглядають дані теми суто з історичної точки зору. Серед основних напрацювань з музичної фольклористики, в тому числі за останні роки, можна виокремити наступні: розробки проблематики музичного народного співу у контексті розуміння його як основи українського фольклорного мистецтва В. Жадька, статті О. Жирової з народного хорового мистецтва та виконавства, ґрунтовні розвідки А. Іваницького, пов'язані з українським музичним фольклором, вивчення історії української музики у хронології її становлення й розвитку Л. Корній, а також праці С. Щербіної щодо вокально-виконавчого мистецтва народних співців.

Дане дослідження розкриває специфіку народного хорового виконавства, виходячи з територіального фактору як основи становлення своєрідності співу. Розвідка враховує також не лише тяглість традиції, але й появу сучасних тенденцій, віянь та трансформацій у досліджуваній сфері. Все це розглядається на прикладі звертання до Херсонських та Миколаївських музичних колективів.

Головна мета та настанова статті – розкрити аспекти історичної спадкоємності народного хорового співу, а також продемонструвати розвиток цього феномену у сьогоденні через характеристику побутування досліджуваного явища на території Південної України.

Остаточне оформлення українського фольклору як цілісного явища завершилось до середини XVIII ст. Цей період позначився також оформленням головних жанрів, а саме, на думку Л. Корній, наступних:

- 1) героїчний епос;
- 2) ліро-епічні пісні або ж балади;
- 3) «козацькі, чумацькі, бурлацькі, любовно-ліричні, жартівливі, сатиричні, танцювальні пісні та інструментальна музика» [4, с. 87].

Спадкоємність традиції народного хорового виконавства забезпечується існуванням досліджуваного феномену у контексті фольклору. Позаяк фольклор «охоплює поетичну, музичну, хореографічну, драматичну творчість народу» [3, с. 5], народний спів володіє значним потенціалом не лише у сфері естетичної діяльності, але й у галузі педагогіки, займаючи, завдяки своїм міфопоетичним витокам, чільне місце у словесній та музичній фольклористичі. Збереження традиційних елементів у контексті сучасного розвитку народного хорового співу можливе завдяки заглибленню музичної фольклористики не лише у зразки народної музики, але й у «музичний побут в його історичному розвитку» [3, с. 5]. Цей фактор визначає вживання поряд з поняттям «музична фольклористика» також інших термінів: «етномузикознавство», «порівняльне музикознавство», «музична етнографія» [3, с. 5]. А. Іваницький зазначає, що ці області торкаються таких питань, як:

- 1) техніка віршування та тематика творів (словесна фольклористика);
- 2) нюанси зв'язку мовного та музичного синтаксису (історична лінгвістика);
- 3) обрядовість як проблема етнографії;
- 4) деталі історичного змісту та смислового наповнення пісень (історія);
- 5) вивчення матеріальних предметів музичної культури (археологія);
- 6) розвиток мисленневих процесів, музичного мислення, залучення до пізнання законів музичного сприйняття та творчості (психологія).

Все це характеризує комплексний характер досліджуваної сфери. Відтак, музичний фольклор надає нам не лише інформацію про минуле, але також червоною ниткою проносить стрижневі цінності певного суспільства крізь роки, забезпечуючи таким чином функціонування механізму спадкоємності традиції, на яку вплинула поява кобзарства та лірництва за часів козаччини. Як вважає В. Жадько, саме в цей час формується характерний для народного співу комплекс прийомів, серед яких – «ретардація, імпровізаційність у відтворенні мотив – формул, епічність, «спадання» голосу з висхідними

стрибками, речитативність, «голосільного» верхнього мотиву, зачину з викрику тощо» [1, с. 188]. Майстерність кобзарів настільки обросла легендами, що батьки віддавали своїх дітей (синів) на навчання до визнаних метрів. Але поряд з цією, можна сказати, професійною формою виконавства, розвивався також і його побутовий різновид, представлений у повсякденному житті сольними та колективними варіантами народного співу: «останній представлений гуртовим співом, характерними ознаками якого є: пряма залежність від специфіки мови (діалекту, говору) краю; використання різних тембрів голосів та способів звукоутворення; поділ на унісонний та багатоголосний спів; колективний характер та імпровізаційність виконання; наявність лідера – виводчика, заспівувача» [1, с. 189]. Межа XVIII–XIX ст.ст. ознаменувалася появою романсового стилю пісенного виконавства. Популярним у цей час було перекладання на музику віршів Т. Шевченка.

Що характерно для сучасного музично–поетичного складу піснетворчості, то це відхід від календарно–обрядових пісень, русальних та інших, що укорінилися у суспільній свідомості як типово фольклорні творчі виразники. Розповсюдження набуває силабо–тонічний вірш – мало помітний у фольклорі. «Силабо–тоніка веде за собою зміни у взаємодії музичної та поетичної ритміки: втрачається обов'язкове цезурування вірша на сегменти. Замість сегментів–поспівок формуються музичні фрази, їх попарне об'єднання утворює музичні речення, а два речення складають музичний період», – пише А. Іваницький [3, с. 263]. Одна з причин таких змін у синхронній сегментації тексту пісень – зміна самих способів, методики їх створення. Якщо раніше пісні розспівували, а тому і слова, і наспів формувалися в один і той же час, то зараз частіше спочатку пишеться текст, а потім для нього підбирається мелодія, тобто процес відбувається вже не в один, а у два етапи. У ритміці прослідковується звертання до регулярної акцентності. Якщо говорити про три основні різновиди мелодики – речитативну, кантиленну, моторну, можна помітити, що найбільшої поширеності набули два останні типи. Найпопулярніша ладова основа – мажоро–мінорна, інколи – діатонічна. Спостерігається також зростання впливу гомофонно–гармонічних стандартів виконавства та багатоголосся.

Окремо слід зазначити про стилі народного хорового виконавства та манери співу, на які, відповідно, впливають територіальні, колективні або ж індивідуальні фактори. При цьому, територіальність, безперечно, є одним із найважливіших чинників. Відтак, розглянемо регіонально–стильові особливості народної виконавської майстерності. Виконавець пісень традиційної культури повинен розуміти й знати, що народний спів об'єктивований у конкретних діалектах. При цьому кожна співова традиція згідно зі своїми неписаними, але стійкими законами має власний набір бажаних пісенних жанрів, емпіричну класифікацію пісенного матеріалу, що супроводжується своєрідною термінологією, яка варіюється за діалектами, свій співочий стиль, фонетику, лексику та синтаксис, діалектні риси мотиву. «Ідеальною умовою навчання є живе спілкування студентів з діалектним середовищем, в якому живе та чи інша пісня» [7, с. 164]. Якщо ж немає такої можливості, необхідно організувати багаторазове прослуховування діалектних

фонозаписів. Нехтувати такою особливістю вокалу – означає позбавляти народний спів істотних ознак. Звідси впливає серйозна педагогічна проблема – виховання співаків, здатних передавати специфічні нунси музично–поетичної мови конкретних місцевостей, областей. «Те, що розуміють під певним територіальним стилем, у свою чергу складається з більш конкретних виконавських традицій різних прошарків населення <...> Ці особливості в їх колективних або індивідуальних проявах і називаються співочими стилями» [3, с. 272–273]. Чи не найяскравіше манера народного виконавства та стиль відображені у творчості й діяльності народних колективів. Південний регіон України багато в чому наслідує традиції Подніпров'я: наприклад, тембри жіночого голосу набувають грудного забарвлення, що обумовлює міцність звуку. Ця особливість зберігається на Півдні з незначним пом'якшенням та зменшенням інтенсивності звуку. О. Жирова наголошує на тому, що традиція хорового виконавства, її збереження та розвиток сучасних тенденцій пов'язані з тим, наскільки цьому питанню приділяють увагу в освітніх закладах та культурних інституціях [2].

Професійне народне хорове виконавство в Україні, на думку В. Жадька, з'являється спершу у Харкові – із заснуванням на початку ХХ ст. Харківського національного хору. Приклад «степового» традиційного співу являє собою, наприклад, Черкаський хор. У 1962 р. створюється й перший навчальний заклад, де виховують народних хорових виконавців, – Національний Академічний Заслужений український народний хор імені Г. Верьовки. На Півдні України, безперечно, особливо виділяються колективи Миколаївщини та Херсонщини, про що й піде мова далі. Найвідомішими народними хоровими ансамблями Миколаївщини, зокрема, є: Народний академічний хор імені Світлани Фоміних (до речі, лауреат міжнародних конкурсів серед камерних хорових колективів), Прибузький народний хор Миколаївського коледжу культури й мистецтв (під керівництвом Анатолія Затуряна), хори будинків культур – «Зоряниця» (Миколаївський МПК «Молодіжний»), «Калинонька» (Єланецький район), «Веселинка» (Веселинівський район, відповідно), «Червоняночка» (Матвіївський будинок культури), «Любисток» (Палац культури «Енергетик» від Південно–Української АЕС), народна академічна хорова капела на базі Степівського будинку культури, народний хор Миколаївського училища культури і мистецтв, який демонструє високий рівень виконавської майстерності. Крім цього, при Миколаївському філіалі кафедри народного хорового співу Київського національного університету культури і мистецтв провадить діяльність Студентський народний хор імені М. Аркаса (сьогодні існує під керівництвом баяніста Дмитра Кученьова). Відомими учасниками хору є, наприклад, Анатолій Рябцев (аранжувальник), Віктор Агнянников та Віталій Драган (музиканти). Колектив не дарма носить ім'я Миколи Аркаса (1852–1909). Він був багатогранною особистістю: громадським діячем та істориком, композитором (зокрема, він є автором опери «Катерина»), поетом та фольклористом. Власне, головна настанова його діяльності – дослідження української культури у всіх її проявах, збереження національно–культурної спадщини, а також її поширення у контексті просвітницьких ідей. На території Херсонщини

активність через участь у конкурсах та інші форми діяльності виявляють народні хори сіл Чорнобаївка (диригент – Вікторія Ярема), Долматівка, Борозенське, студентський хор Херсонського училища культури і мистецтв, яке взагалі славиться своїми творчими колективами. На базі Херсонського музичного училища діють: оркестри – симфонічний та духовий, камерний («Арт»), народних інструментів та української музики («Венцерада»), хор (під керівництвом Т. Волгіревої), джаз-оркестр, колективи скрипалів та бандуристів, струнний квартет та вокальний ансамбль «Мак» [6]. Зазначені вище творчі групи поширюють в основному традиційну виконавську манеру, використовуючи класичний репертуар, до якого входять пісні календарно-обрядового циклу, жартівливі та ліричні твори, композиції патріотичного та історичного, а також побутового характеру. Крім того, Херсонщина регулярно приймає учасників конкурсу хорового виконавства «Чорнобаїв заспів», у рамках якого до сьогоднішнього дня вже виступило біля двох з половиною тисяч виконавців та близько вісімдесяти шести хорових колективів з Херсону, Кіровограда, Дніпропетровську (нині – Дніпро), Одеси, Вінниці, Запоріжжя, Миколаєва та Київської області, а також з Автономної Республіки Крим (до окупації). Головне завдання ансамблів (яке успішно реалізується) полягає у дослідженні традицій народного пісенного виконавства південних областей, а також їх збереженні та популяризації. Репертуар хорів формується завдяки розвідкам, проведенням студентами та викладачами навчальних закладів, які присвятили значну кількість часу пошукові, збору та запису народних пісень [5]. Крім професійних народних хорових колективів, на території Південного регіону України діє велика кількість аматорських ансамблів, але дане питання потребує окремого дослідження. Можна констатувати, що народна манера співу все ще залишається малодослідженою, питання вокальної педагогіки та методики народного пісенного стилю потребують вивчення та документування.

Висновки з проведеного дослідження. Народний хоровий спів та манера виконавства – область знань, що знаходиться на перетині етнографії, культурології, музичної фольклористики та деяких інших наук. Задачі, які стають перед керівниками колективів та самими виконавцями сьогодні, полягають не лише у збереженні традицій, зборі пісенного матеріалу (що досить актуально, позаяк на даний період величезний пласт артефактів залишається неохопленим), її популяризації, розвитку на основі історичної тяглості нових тенденцій, які неминуче будуть супроводжувати феномен народного хорового співу в ситуації протікання глобалізаційних процесів. Важливо також подолати упередження щодо того, що народне виконавство є аматорським, непрофесійним заняттям. Дослідники звертають увагу на те, що даний предмет дослідження відрізняється особливостями, перш за все, регіональними, відображаючи як побутову та звичаєву своєрідність повсякденності спільнот, так і діалектну специфіку. Це мають враховувати в тому числі програми навчальних закладів, які виховують майбутніх виконавців.

Список використаних джерел

1. Жадько В. О. Музичний народний спів як основа українського фольклорного мистецтва / В. О. Жадько // Наукові праці історичного

факультету Запорізького національного університету. – 2013. – №XXXVII. – С.188–191.

2. Жирова О. Я. Народное хоровое искусство и исполнительство как научно-творческая и методическая проблема / О. Я. Жирова // Наука. Искусство. Культура. – 2014. – №3. – С.152–160.

3. Іваницький А. І. Український музичний фольклор. Підручник для вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 320 с.

4. Корній Л. Історія української музики. Частина Перша (друга половина XVIII століття). – К., Харків: Вид-во М. П. Коць, 2001. – 477 с.

5. Студентський народний хор ім. М. Аркаса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfknukim.mk.ua/2014-03-17-08-53-57/tvorcha-robota-studentiv/khoreografiya-tvorcha-robota-studentiv-2>.

6. Творчі колективи Херсонського музичного училища [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xmy.org.ua/golovna/tvorchi-kolektivi>.

7. Щербинина С. В. Вокально-исполнительское мастерство народных певцов / С. В. Щербинина // Педагогическое образование в России. – 2013. – №1. – С.163–167.

References

1. Zhad'ko V. O. Muzychnyj narodnyj spiv jak osnova ukrai'ns'kogo fol'klornogo mystectva / V. O. Zhad'ko // Naukovi pracj istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. – 2013. – №XXXVII. – S.188–191.

2. Zhirona O. Ja. Narodnoe horovoe iskusstvo i ispolnitel'stvo kak nauchno-tvorcheskaja i metodicheskaja problema / O. Ja. Zhirona // Nauka. Iskusstvo. Kul'tura. – 2014. – №3. – S.152–160.

3. Ivanyc'kyj A. I. Ukrai'ns'kyj muzychnyj fol'klor. Pidruchnyk dlja vyshhyh uchbovyh zakladiv. – Vinnyca: Nova Knyga, 2004. – 320 s.

4. Kornij L. Istorija ukrai'ns'koi muzyky. Chastyna Persha (druga polovyna XVIII stolittja). – K., Harkiv: Vyd-vo M. P. Koc', 2001. – 477 s.

5. Students'kyj narodnyj hor im. M. Arkasa [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mfknukim.mk.ua/2014-03-17-08-53-57/tvorcha-robota-studentiv/khoreografiya-tvorcha-robota-studentiv-2>.

6. Tvorchy kolektivny Herson's'kogo muzychnogo uchylyshha [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://xmy.org.ua/golovna/tvorchi-kolektivi>.

7. Shherbinina S. V. Vokal'no-ispolnitel'skoe masterstvo narodnyh pevcov / S. V. Shherbinina // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2013. – №1. – S.163–167.

Vasilieva G. G., senior lecturer Separated subdivision «Nikolayev branch of the Kiev National University of Culture and Arts» (Ukraine, Mykolaiv), VasilievaGG@i.ua

Traditions and modern tendencies of folk choral singing in the Southern region of Ukraine

The article is devoted to the specifics of folk choral performance in the context of the appeal to the historical moment and traditions existing in this field of research, as well as to the transformations and modern trends in the development of folk singing that arise as a natural consequence of the influence of globalization processes on folklore. The main goal and message of the article are to reveal aspects of the historical continuity of folk choral singing, and also to demonstrate the development of this phenomenon in the present through the characteristics of the functioning of the phenomenon under investigation in the territory of Southern Ukraine. The goal was achieved through the application of methods of musical folklore, cultural studies, and ethnography. In the historical aspect, folk choral singing was influenced by the traditions of kobzar's and lirnyk's arts in the territory of Ukraine. The article draws attention to the fact that this subject of research differs in features, first of all, regional ones, reflecting both the everyday peculiarity of the everyday life of societies, their customs, and dialectal specifics. Territorial nuances were demonstrated on the example of national collectives of the southern region of Ukraine, namely: Mykolajiv and Kherson regions. This should take into account, among other things, the programs of educational institutions that educate future populist performers.

Keywords: folk singing, folk choral singing, folk choirs, folk singing, Southern region of Ukraine, musical performance, musical folkloristics.

* * *